

KS. STANISŁAW KULPACZYŃSKI SDB

RELACJE CZŁOWIEKA WOBEC ANIOŁÓW I SZATANÓW W OPINII KATECHIZOWANYCH

WPROWADZENIE

Zgodnie z Pismem Świętym i Tradycją istnienie istot duchowych, nie cielesnych, zwanych aniołami i demonami, jest prawdą wiary przekazywaną z pokolenia na pokolenie w Kościele katolickim. Nauczali o tym ojcowie Kościoła, sobory i katechizmy. Ostatni *Katechizm Kościoła Katolickiego* również przedstawia zagadnienie aniołów (nr 328–336) i aniołów upadłych (nr 391–395)¹.

Katechizm powołuje się na św. Jana Damasceńskiego, św. Augustyna, Piusa XII, a przede wszystkim na Pismo Święte i mówi kim są aniołowie, a kim upadłe duchy – demony, jaka jest ich rola w życiu człowieka.

O aniołach i szatanach poucza również Jan Paweł II². Te wszystkie źródła wiedzy są w różnym stopniu wykorzystywane w aktualnych podręcznikach katechetycznych, które zawierają pewne treści z zakresu angelologii i demonologii. Katecheci pouczają katechizowanych na ten temat, zgodnie z obowiązującym w Polsce programem, ale pojawia się pytanie: co z tego nauczania o dobrych i złych duchach pozostaje w umysłach katechizowanych, jak rozumieją oni relacje człowieka wobec aniołów i szatanów? Dlatego niniejszy artykuł pragnie odpowiedzieć na to ostatnie pytanie i to na podstawie zespołowego sondażu diagnostycznego, przeprowadzonego wśród 858 katechizowanych uczniów, począwszy od tych, którzy kończyli klasę szóstą, poprzez gimnazjalistów, a kończy na licealistach.

Wstępem do artykułu będą krótkie wybrane myśli z angelologii i demonologii, a następnie zaprezentowane zostaną analizy odpowiedzi na 9 pytań w odniesieniu do aniołów, na 5 w odniesieniu do demonów, z 18 pytań, na jakie anonimowo odpowiadali badani uczniowie korzystający z katechizacji.

¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, (KKK) Poznań 1994.

² *Jan Paweł II naucza o aniołach i szatanie*, wybór i opracowanie A. Sujka, Kraków 1998.

WYBRANE MYŚLI Z ANGELOLOGII I DEMONOLOGII

Wyznanie wiary Soboru Laterańskiego IV stwierdza, że Bóg „równocześnie od początku czasu stworzył z nicości jeden i drugi rodzaj stworzeń, stworzenia duchowe i materialne, to znaczy aniołów i świat ziemski, a na końcu człowieka, który złożony z duszy i ciała łączy w sobie świat duchowy i materialny”³. Słowo *anioł*, w języku łacińskim *angelus*, wzięte z greckiego *angelos*, oznacza posłańca, zwiastuna, istotę duchową, rozumna, wolną, doskonalszą od człowieka⁴.

Stary Testament ukazuje Boga, jako „Pana siedzącego na tronie, a stały przy Nim po Jego prawej i lewej stronie wszystkie zastępy niebieskie” (1 Krl 22, 19). „Anioł Jahwe” ma cztery postacie: jest reprezentantem Boga (Rdz 16, 7–13), Jego pełnomocnikiem, stojącym na czele Izraela (Wj 14, 19), głową wszystkich istot niebieskich (Za 1, 10–11) i otrzymuje zleconą funkcję (2 Mch 11, 64). Spełniał również cztery zadania: objawiał wolę Bożą (Wj 3, 2–7), wybawiał Lud Boży od złego (por. Rdz 16, 7; Wj 14, 19 n), był pośrednikiem między Bogiem a człowiekiem (Tb 12, 12; Hi 33, 23), odsłaniał tajemnicę dziejów zbawienia (Dn 10–12; Łk 1, 19).

W Nowym Testamencie aniołowie pełnią różne funkcje związane z życiem i posłannictwem Jezusa. Anioł zwiastuje Wcielenie Syna Bożego (Łk 1, 11), narodzenie Chrystusa (Łk 1, 26), jest obecny podczas modlitwy w Ogrójcu (Łk 22, 43), po zmartwychwstaniu przy pustym grobie (Mk 16, 5–7). Apokalipsa wspomina ich walkę ze zbuntowanym Smokiem-Szatanem (Ap 12, 7). Mocą Bożą Smok zostaje strącony z nieba i odtąd nastąpiło zbawienie, potęga i królowanie Boga i Jego Pomazańca – Chrystusa (Por Ap 12, 9–11).

W liturgii Kościół czci pamięć niektórych aniołów, wymieniając ich imiona: Michał, Gabriel, Rafał, Anioł Stróż⁵. Angelologia oprócz podstaw biblijnych ma swoje źródło w tradycji, pobożności i symbolice związanej z tymi duchami⁶. Rozwijała się ona przez wieki, poczynawszy od pierwszego traktatu o aniołach autorstwa Pseudo-Dionizego Aeropagity (przełom V i VI w.), poprzez św. Augustyna (IV w.), spekulacje filozoficzne św. Tomasza z Akwinu (XIII w.), orzeczenia Soboru Laterańskiego IV (1215), Watykańskiego I (1870), Watykańskiego II (np. Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*) aż do aktualnego nauczania Jana Pawła II. Katechizacja czerpie z tych źródeł, gdy przekazuje elementy angelologii w ramach swoich programów nauczania, wychowania i wtajemniczania.

Prawda o szatanie należy również do prawd objawionych. Słowo *szatan* pochodzi od hebrajskiego *sathan* i oznacza: przeciwnika, osobę sprzeciwiającą się

³ Tamże, s. 18.

⁴ K. Gózdź, *Świat jako stworzenie Boże i Bóg jako stwórca świata*, w: *Być chrześcijaninem dziś*, red. M. Rusecki, Lublin 1994 s. 124.

⁵ KKK 335.

⁶ A. Ganoczy, *Nauka o stworzeniu*, w: *Podręcznik do teologii dogmatycznej*, red. W. Breinert, Kraków 1999, s. 103.

Bogu i zbawieniu człowieka⁷. Do szatana odnosi się cały szereg nazw synonimicznych, takich jak: Oskarżyciel, Przeciwnik, Belzebul⁸, Książę demonów, Belial (Bestia), Diabeł, Smok, Nieprzyjaciół, Mężobójca, Podstępny, Zły, Kłamca, Świat, Książę tego świata, uwodziciel, Wąż, Kusiciel. Szatanowi przypisuje się początek grzechu, zdradę Judasza (Łk 22, 3), nieczyny Ananiasza (Dz 5, 3), kuszenie do grzechu (1 Kor 7, 5) i inne złe czyny.

W Piśmie Świętym imię własne „szatan”, pojawia się po raz pierwszy w Księdze Hioba, szatan dyskutuje tam z Bogiem na temat jej bohatera. W Księdze Mądrości jest również mowa o diable, który zazdrości człowiekowi szczęścia i sprowadza na niego śmierć: „Bo śmierci Bóg nie uczynił i nie cieszy się ze zguby żyjących” (Mdr 1, 13). „A śmierć weszła przez zawiść diabła i doświadczają jej ci, którzy do niego należą” (Mdr 2, 24). Ewangelie ukazują kuszenie Jezusa przez szatana, po Jego czterdziestodniowym poście na pustyni (Łk 4, 1–2). Jezus „uzdrowił wielu dotkniętych rozmaitymi chorobami i wiele złych duchów wyrzucił” (Mk 1, 34). Duchy nieczyste wiedziały, że Jezus jest Synem Bożym, że posiada moc nad nimi (Mk 1, 24). Święty Paweł miał również moc wyrzucania złych duchów z opętanej niewolnicy, kiedy powiedział do ducha: „Rozkazuję ci w imię Jezusa Chrystusa, abys z niej wyszedł. I w tejże chwili wyszedł” (Dz 16, 16–18).

Biblia mówi, że duchy nieczyste mogą szkodzić ciału człowieka, powodując choroby: „Wówczas przyprowadzono Mu opętanego, który był niewidomy i niemły” (Mt 12, 22). Szaweł z Tarsu jeszcze przed nawróceniem, jako prześladowca chrześcijan, usłyszał pod Damazkiem słowa: „Obronię cię przed ludem i przed poganami, do których cię posyłam, abys otworzył im oczy i odwrócił od ciemności do światła, od władzy szatana do Boga” (por. Dz 13, 47). Szatan przeszkadzał św. Pawłowi w dotarciu do Tesaloniczan (1 Tes 2, 18).

Pan Jezus pouczał, że zły duch jest tym, który zasiewa chwasty, czyli zło na roli świata. „Rola jest świat, dobrym nasieniem są synowie królestwa, chwastem zaś synowie Złego. Nieprzyjacielem, który posiał chwast, jest diabeł” (Mt 13, 38–39). On też wykrada z serc ludzkich ziarno słowa Bożego: „A oto są ci [posiani] na drodze: u nich sieje się słowo, a skoro je usłyszą, zaraz przychodzi szatan i porywa słowo zasiane w nich” (Mt 4, 15). Przed powtórny przyjściem Chrystusa jest zapowiedziane wzmożone działanie szatana, który będzie kusił do nieprawych czynów: „Pojawieniu się Jego towarzyszyć będzie działanie szatana, z całą mocą, wśród znaków i fałszywych cudów, z wszelkim zwodzeniem ku nieprawości” (2 Tes 2, 9–10).

⁷ X. Leon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1981, s. 597–598.

⁸ Tamże, s. 154. *Belzebul* oznacza starożytne bóstwo fenickie. Określenie pochodzi prawdopodobnie od hebrajskiego *Baal-zebul* – pan wywyższony. Według tekstów rabinistycznych – „pan gnoju”, od ofiary składanej idolom. Niewykluczone, że chodzi również o deformację nazwy *Baal-zeboul* – pan much.

Sobór Watykański II, w Konstytucji dogmatycznej o Kościele, przypomniał, że przez całą historię ludzkości toczy się walka z szatanem i będzie trwać do ostatniego dnia (KDK 37). Bóg bogaty w miłosierdzie wkroczył w historię ludzkości, aby przez swojego Syna uwolnić ludzi spod władzy szatana (DM 3). Kościół wierzy, że Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie wyrwał nas z mocy szatana (KL 6). Jednak do czasu ponownego przyjścia Chrystusa na ziemię w chwale, szatan może działać na szkodę ludzi. Dlatego św. Piotr przestrzega: „Bądźcie trzeźwi! Czuwajcie! Przeciwnik wasz, diabeł, jak lew ryczący krąży, szukając, kogo by pożreć. Mocni w wierze przeciwstawiajcie się jemu” (1 P 5, 8). Jednak moc szatana nie jest nieskończona: „Jest on tylko stworzeniem; jest mocny, ponieważ jest czystym duchem, ale jednak stworzeniem: nie może szkodzić w budowaniu Królestwa Bożego. Ojcowie Kościoła udzielili rady, aby częściej gromadzić się dla dziękczynienia Bogu i oddawania Mu chwały, wówczas chyli się ku upadkowi potęga szatana. Chociaż szatan działa w świecie przez nienawiść do Boga i Jego Królestwa w Jezusie Chrystusie, a jego działanie powoduje wiele szkody – natury duchowej, a pośrednio natury fizycznej – dla każdego człowieka i dla społeczeństwa, działanie to jest dopuszczane przez Opatrzność Bożą, która z mocą i zarazem łagodnością kieruje historią człowieka i świata” (KKK 395).

Klemens I biskup Rzymu (94–97) w *Liście do chrześcijan w Koryncie* ukazuje diabła jako podżegacza do grzechu i walki wewnątrz wspólnoty⁹.

Święty Augustyn (354–430) w sposób zdecydowany wypowiada się na temat złych duchów, wierzy, że demony istnieją, zło nie ma jednak samoistnego źródła istnienia, jest jedynie brakiem substancjalnego dobra, jakim jest Bóg¹⁰.

Sobór trydencki (1543–1563), przyjmując naukę Kościoła o grzechu pierwotnym, sformułował twierdzenie o negatywnym stosunku szatana do człowieka¹¹.

Święty Tomasz z Akwinu był przekonany, że demony mogą wpływać na losy ludzi tylko za przyzwoleniem Boga¹².

W czasach po rewolucji francuskiej arystokracja odwoływała się do demonów, by uzyskać majątek, miłość, zdrowie. Odprawiano tak zwane „czarne msze”, polegające na oddawaniu czci szatanowi poprzez ofiary z ludzi, najczęściej z małych chłopców¹³.

W XX w. pojawiły się sekty satanistyczne, w Polsce w ostatnich piętnastu latach, kiedy upadł komunizm, a zaczął dominować liberalizm i napływ różnych grup z Zachodniej Europy.

⁹ B. Kumor, *Problemy pokutne w I Liście Świętego Klemensa do Koryntian*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1957, nr 3, s. 395–401.

¹⁰ A. Zwoliński, *Daleko od raju, Z dziejów fascynacji złem*, Kraków 2000, s. 64.

¹¹ R. Laurentin, *Szatan mit czy rzeczywistość*, Warszawa 1997, s. 125 n.

¹² Św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, t. 4, *Bóg Stwórca, Aniołowie*, tłum. F. Bednarski, Londyn 1976.

¹³ R. Laurentin, dz.cyt., s. 128.

Cenną refleksję na temat demonów zawiera dokument *Wiara chrześcijańska a demonologia* (1975 r.), opracowany na wniosek Kongregacji Doktryny Wiary, oparty na Piśmie Świętym i Tradycji, mówiący o realnym istnieniu szatana i jego działaniu w świecie¹⁴.

Po ukazaniu zarysu nauki Kościoła na temat aniołów i szatanów, należy ukazać opinie badanych dotyczące relacji człowieka wobec tych duchów, poczynając od dobrych, a kończąc na złych.

RELACJE CZŁOWIEKA WOBEC ANIOŁÓW

Badaniami, jak już wspomniano, objęto w sumie 858 katechizowanych uczniów. W Kolbuszowej (woj. rzeszowskie), zbadano z klas I i IV liceum 300; w Poniatowej (woj. lubelskie) uzyskano odpowiedzi od 130 uczniów z klas I i IV liceum, w Wysokiem (woj. lubelskie) z klas VI podstawówki i II gimnazjum 136 uczniów, w Mniowie i Grzymałkowie (woj. kieleckie) 175 uczniów z kl. VII i VIII oraz w Lublinie z gimnazjum nr 2, z klas I zbadano 117 katechizowanych uczniów¹⁵.

W niniejszym artykule wykorzystano, w odniesieniu do aniołów, pytania dotyczące następującej problematyki:

- rola aniołów w Piśmie Świętym,
- obecna rola aniołów,
- rola aniołów wobec badanych,
- grupy aniołów ze względu na ich misję,
- jak przedstawia się anioła na obrazach, rzeźbach,
- co oznaczają skrzydła anioła,
- przy jakiej okazji występują osoby przebrane za anioły,
- motywy oddawania czci aniołom,

¹⁴ W. Szymona, *Wiara w szatana w XX wieku*, „W drodze” 1976, nr 3, s. 12; T.D. Łukaszuk, *Istnienie szatana i demonów jako problem w katolickiej teologii posoborowej*, Kraków 1990.

¹⁵ I. Jończyk, *Angelologia i demonologia w opinii katechizowanych z wybranych klas VII i VIII*, Lublin 2000; D. Żyła, *Angelologia w opinii katechizowanych z wybranych klas I i IV Liceum Ogólnokształcącego im. HM Janka Bytnara w Kolbuszowej*, Lublin: Arch. KUL 2004; J. Świst, *Poglądy katechizowanych z wybranych klas I i IV Liceum Ogólnokształcącego w Poniatowej na temat aniołów i szatanów*, Lublin: Arch. KUL 2004; G. Deruś, *Poglądy katechizowanych z wybranych klas VI i II gimnazjalnych na temat aniołów i szatanów*, Lublin: Arch. KUL 2004; Badania autora artykułu zostały przeprowadzone w Gimnazjum nr 2 w Lublinie, w czerwcu 2004 r. i dotyczyły 117 uczniów z klas pierwszych. Wszystkie badania wykonano metodą sondażu diagnostycznego, jednorazowego, audytoryjnego, za pomocą narzędzia, jakim był zestaw 18 otwartych pytań (w odniesieniu tylko do aniołów – praca D. Żyły, użyto 19 pytań) ale w niniejszym artykule zasadniczo wykorzystano tylko odpowiedzi uzyskane od katechizowanych na sześć z nich.

- jak można współpracować z aniołem¹⁶.

Wiadomo że głównym źródłem nauki o aniołach jest Pismo Święte, dlatego zapytano badanych, co Biblia mówi o roli tych dobrych duchów. Główne treści udało się uszeregować w następujących kategoriach:

- zwiastowali różne nowiny, w tym Maryi, że zostanie Matką Syna Bożego (od 30–50%)¹⁷. Wyrażano się w następujący sposób „Archanioł Boży Gabriel objawił się Maryi z zapytaniem czy zostanie matką Jezusa Chrystusa” (Dz 44)¹⁸; „Archanioł Gabriel mówił Maryi, że zostanie Matką Jezusa” (Dz 23, Ch 126)¹⁹;
- byli pomocnikami Boga (10–22%), ilustracją mogą być stwierdzenia: „Pomagali Bogu, służyli Panu Jezusowi” (Dz 9)²⁰;
- czynili dobrze, pomagali ludziom (5–12%), badani pisali: „Pomagali ludziom jako łącznicy między niebem a ziemią” (Dz 68)²¹;
- ostrzegali przed niebezpieczeństwem (7–19%), respondenci mówili: „Te dobre duchy ostrzegały przed niebezpieczeństwem” (Dz 253), „Aniołowie przychodzili we śnie, by ostrzec ludzi przed zbliżającym się niebezpieczeństwem, np. anioł ukazał się we śnie św. Józefowi, nakazał opuszczenie Betlejem i udanie się do Egiptu” (Dz 153)²²;
- byli Aniołami Stróżami, patronami ludzi (4–15%), pisano: „Aniołowie pełnili rolę stróża” (Dz 20), „Opiekuna, Patrona ludzi” (Dz 75)²³.

Inne, rzadziej występujące wypowiedzi wspominały konkretnie o aniele przy grobie, aniele wypędzającym Adama i Ewę z raju i objawiającego pasterzom narodzenie Jezusa.

Badani mieli też okazję wypowiedzieć się na temat aktualnej roli aniołów. Najczęściej stwierdzali, że aniołowie obecnie są:

- stróżami i opiekunami ludzi (45–65%), przykładowo pisano: „Aniołowie w dzisiejszych czasach są naszymi stróżami” (Ch 100), „Każdy ma swojego Anioła Stróża (Dz 12)²⁴;
- chronią nas przed złem (10–24%), ilustracją niech będą następujące wypowiedzi: „Aniołowie, choć są niewidzialni strzegą nas przed złem i siłami

¹⁶ D. Żyła, dz.cyt. s. 62–77, tylko z tej pracy wykorzystano 9 pytań, a z pozostałych wykorzystano 4 pytania.

¹⁷ W nawiasach podano skrajne liczby procentowe, czyli najniższą i najwyższą, uwidocznionych we wszystkich badaniach, w wyżej wymienionych pracach.

¹⁸ S. Kulpaczyński, z wyników badań własnych.

¹⁹ G. Deruś, dz.cyt., s. 67.

²⁰ I. Jończyk, dz.cyt., s. 79.

²¹ J. Świst, dz.cyt., s. 63.

²² D. Żyła, dz.cyt., s. 72.

²³ G. Deruś, dz.cyt., s. 68.

²⁴ J. Świst, dz.cyt., s. 67.

nieczystymi” (Dz 1), „Aniołowie obecnie pilnują ludzi i obserwują nas. Chcą uchronić nas od krzywd” (Ch 18)²⁵;

– pomagają ludziom (7–12%) „aby dobrze żyli” (Dz 29, Ch 119)²⁶;

– służą Bogu (4–7%) „wypełniając Jego wolę i chwając Go” (Ch 129)²⁷.

Aktualną rolę aniołów ukazano jeszcze dobitniej, na podstawie pracy D. Żyły, której badania dotyczyły tylko angelologii w opinii 300 katechizowanych z klas I i IV liceum. Uczniowie zostali zapytani o rolę aniołów wobec nich samych. Odpowiedzi ułożono w 6 kategorii, o następującej kolejności, stwierdzających, że anioł dla mnie to:

– opiekun i stróż (78%), przykładami mogą być wypowiedzi takie, jak „Anioł to duch, którego nie widzę, ale wiem, że on zawsze czuwa nade mną i nie pozwoli by coś złego mi się stało... obserwuje mnie i czuje się za mnie odpowiedzialny, a ja nie chcę go zawieść” (Dz 70), „Anioł jest dla mnie opiekunem i stróżem stojącym przy mnie i w razie potrzeby gotowym do pomocy. Strzeże mojej duszy, mojego ciała i mam nadzieję, że zaprowadzi Mnie do nieba” (Ch 114), „Anioł jest opiekunem, modłę się do niego o pomoc i opiekę” (Ch 279)²⁸;

– doradca duchowy (6%), tak uważało po 9 uczniów z klas I i IV²⁹;

– wsparcie w trudnych chwilach, pomoc w podjęciu decyzji i czynieniu dobra (4%), czyli stwierdzano krótko: „Anioł pomaga w podejmowaniu dobrych decyzji, nakłania do dobra i dzięki temu człowiek zbliża się do Boga” (Ch 115), „...pomaga widzieć i odróżniać dobro od zła i dąży, abym stawał się lepszym człowiekiem, bym pogłębiał swoją wiarę i miłość do Boga” (Ch 149)³⁰;

– „przyjaciół”, tak nazwały anioła po trzy uczennice z klasy I i IV, natomiast tylko pięciu chłopców wyraziło się ogólnie, że dla nich anioł to „dobry duch”³¹.

Badani licealiści potrafili również wyróżnić siedem różnych grup aniołów ze względu na pełnione przez nich misje. Są to: „Aniołowie Stróże” (44%), „Archaniołowie” (21%), „Cherubini” (11%), „Serafini” (10%), „Aniołowie miłości, pokoju i śmierci” (6%), „Aniołowie dobrzy i źli” (4%), „Trony, Panowania, Zwierzchności” (1%)³². Jednak badani nie opisywali dokładnie, na czym polega ich rola i czym różnią się od siebie.

²⁵ I. Jończyk, dz.cyt., s.81

²⁶ D. Żyła, dz.cyt., s. 74.

²⁷ G. Deruś, dz.cyt., s.71.

²⁸ D. Żyła, dz.cyt., s. 75.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s. 75–76.

³² Tamże, s. 76–77.

Ta sama grupa badanych licealistów ukonkretniła natomiast wiadomości, jak przedstawia się anioła na obrazach, rzeźbach. Wyróżniono siedem kategorii odpowiedzi, na obrazach lub rzeźbach anioł to:

- „człowiek ze skrzydłami i aureolą” (29%, np. Dz 13, Ch 290);
- „postać ubrana w białe szaty” (25%, np. Dz 24, Ch 288);
- „postać ze skrzydłami” (21%, np. Dz 11, Ch 130);
- „młodzi mężczyźni” (13%, np. Dz 25, Ch 94);
- „małe dzieci” (9%, np. Dz 17, Ch 150);
- „kobiety” lub „postać czuwająca nad człowiekiem (poniżej 2%, np. Dz 34, Ch 298).

Dopełnieniem ilustracji powyższych kategorii mogą być jeszcze następujące stwierdzenia: „Anioł na obrazach ubrany jest w długą, jasną szatę. Ma długie, jasne włosy, aureolę wokół głowy. Posiada też skrzydła” (Dz 53); „Anioła przedstawia się w białej, bladoróżowej lub bladoniebieskiej tunice ze skrzydłami” (Dz 57); „...czasami gra na harfie” (Dz 33); „Na obrazach anioł nie opuszcza nas ani na krok, pilnuje, by nic nam się nie stało” (Dz 196), jak również „czuwa przy łóżeczku nad dzieckiem” (Dz 211)³³.

W powyższych kategoriach wypowiedzi zaakcentowano dwukrotnie element skrzydeł. Zapytano więc licealistów: „Co oznaczają skrzydła anioła”? Odpowiedzi okazały się dość twórcze i oryginalne. Otóż pisano, że skrzydła:

- „symbolizują posłańca Bożego” (20%): „anioł ma określona misję, jakieś specjalne zadanie do spełnienia na ziemi polecone przez Boga” (Dz 55);
- „symbolizują gotowość do pomocy” (19%), to znaczy, że „anioł bierze pod swoją opiekę człowieka, okrywa go swymi skrzydłami, czyli opiekuje się nim, pomaga i chroni od złego” (Ch 291);
- oznaczają, że „może latać” (13%), „Może się szybko przemieszczać” (11%, Dz 58, Ch 110), „Łatwo im dotrzeć do ludzi” (Dz 213);
- „symbolizują wyższość anioła nad człowiekiem” (8%, Dz 9, Ch 104), „nie ma dla nich takich ograniczeń, jak dla ludzi, zaś skrzydła dodają im lekkości i piękna (Dz 620);
- „symbol przebywania w niebie” (7%, np. Dz 73, Ch 267);
- „symbol wolności” (5%, np. Ch 135), „wolności od grzechu” (Dz 238); – „symbol posłuszeństwa i czystości” (4%, np. Ch 107);
- „symbol w hierarchii anielskiej” (4%, np. Ch 111);
- „rodzaj nagrody” (2%) i tu ciekawie wyjaśnionej: „przypuszczam, że aniołowie, którzy mają skrzydła to duchy, które szczególnie zasłużyły się na ziemi, albo tacy [ludzie?], którzy w szczególny sposób przeżyli życie ludzkie” (Dz 28), „anioł jeśli dobrze wypełnia swoje obowiązki i zadania zostanie nagrodzony skrzydłami” (Ch 122)³⁴.

³³ Tamże, s. 62–63.

³⁴ Tamże, s. 64–65.

Kontynuacją tych opinii o relacjach aniołów wobec ludzi są również kategorie odpowiedzi, mówiące przy jakiej okazji można spotkać ludzi przebranych za anioły. Badani zauważyli siedem takich sytuacji. Są to:

- „jasełka bożonarodzeniowe” (45%, np. Dz 17, Ch 97);
- „święta Bożego Narodzenia – szopki” (19%, np. Dz 21, Ch 94);
- „kolęda w Boże Narodzenie” (16%, wśród kolędników są anioły Dz 71);
- „przedstawienie religijne ukazujące sceny biblijne [z aniołami]” (5%, np. Ch 275);
- „inscenizacje wielkanocne” (5%, np. Ch 136);
- „towarzyszą św. Mikołajowi” (5%, np. Dz 12);
- „filmy” (4%, np. Ch 92)³⁵.

Bez wątpienia aniołowie są przez badanych odbierani pozytywnie. Wiadomo przecież, że w Kościele jest od wieków oddawana cześć tym dobrym duchom. Zapytano katechizowanych: Jakie są motywy oddawania czci aniołom? W tym wypadku posłużono się ponownie odpowiedziami 858 badanych. Hierarchiczny układ motywów był następujący:

- są posłańcami i sługami Boga (13–32%) – „są Jego wysłannikami, współpracownikami, więc skoro mają z Nim kontakt muszą zasługiwać na szacunek” (Dz 12)³⁶;
- są dobrzy, pochodzą od Boga (15–23%) – „anioły są duchami dobrymi i pochodzą od Boga” (Dz 22, Ch 8)³⁷;
- opiekują się ludźmi, czuwają nad ludźmi (5–40%) – „aniołowie pomagają nam być dobrymi (Dz 122), „pilnują naszej duszy (Ch 37), „przestrzegają przed czymś złym” (Dz 23)³⁸;
- pełnią wolę Bożą, pomagają w osiągnięciu zbawienia (5–11%) – „pomagają ludziom zbliżyć się do Boga i przez to osiągnąć zbawienie” (Dz 54), „mają moc, która może nam pomóc w dojściu do nieba” (Dz 7)³⁹;
- są święci, przebywają w niebie (5–11%) – „są to istoty najbardziej święte, zaraz po Bogu, tak jak nikt inny są skromne i wierne Bogu” (Ch 106)⁴⁰.

Bez wątpienia aniołowie zostali uznani za istoty godne szczególnej czci, ale równocześnie zainteresowano się możliwością współpracy człowieka z tymi dobrymi, duchowymi istotami. Odpowiedzi udzielone przez badanych uczniów udało się uszeregować w pięć głównych kategorii. Pytanie dla niektórych okazało się trochę trudne, gdyż w trzech wypadkach pojawiła się, jako szósta, kategoria „Nie wiem” (3–27%). Najczęściej podawaną formą współpracy człowieka z aniołem okazała się:

³⁵ Tamże, s. 66.

³⁶ Tamże, s. 67.

³⁷ J. Świst, dz.cyt., s. 76.

³⁸ G. Deruś, dz.cyt., s. 76.

³⁹ J. Świst, dz.cyt., s. 78.

⁴⁰ D. Żyła, dz.cyt., s. 68.

- modlitwa (41–63%) – „Z aniołem można współpracować przez modlitwę” (Ch 95), „Rozmawiać z nim podczas modlitwy, prosić o pomoc, traktować, jak swojego przyjaciela” (Dz 77)⁴¹; „...można się do niego zawsze zwrócić z każdym problemem, przedstawiać mu swoje prośby, aby on później przedstawiał je Bogu” (Dz 67)⁴²;
- dobre uczynki (14–49%) – „współpracujemy z aniołem robiąc dobre uczynki” (Dz 8, Ch 37), „gdy namawiamy kogoś do dobra” (Dz 26)⁴³;
- słuchać jego rad i natchnień (6–13%) – „Iść za jego głosem” (Ch 106), „Słuchać jego głosu, dobrych rad (Dz 26)⁴⁴;
- pogłębianie wiary i korzystanie z sakramentów świętych (5–14%) – „chodzić do Kościoła” (Dz 34), „...czcić Boga” (Ch 59), „chodzić do Kościoła na Mszę świętą (Dz 106) „i przyjmować Komunię świętą” (Ch 40)⁴⁵;
- unikanie grzechu (3–8%) – „współpracujemy z aniołem, gdy nie grzeszymy” (Ch 48), „gdy często się spowiadamy” (Ch 46), „gdy unikamy złego towarzystwa” (Ch 126), „unikanie zła” (Dz 17), „z aniołem współpracujemy, gdy jak najmniej grzeszymy” (Dz 94)⁴⁶.

Badani wskazali na pewien zasób nauki o dobrych duchach i na wiele możliwości relacji człowieka w odniesieniu do nich. Teraz należy rozpatrzeć ten problem w odniesieniu do złych duchów.

RELACJE CZŁOWIEKA WOBEC SZATANÓW

W naświetleniu tej problematyki wykorzystano 5 z 18 pytań, które dotyczyły:

- roli szatana ukazanej w Piśmie Świętym;
- obecnej roli szatana;
- powodów ostrzegania Kościoła przed szatanem;
- kultu oddawanego szatanowi;
- obrony przed szatanem⁴⁷.

Badani z dotychczasowej nauki o złych duchach, podczas katechizacji, przypomnieli sobie przykłady z Biblii, mówiące o ich działalności. Stwierdzali, że szatan:

- kusił do złego (67–76%) – „kusił Adama i Ewę, aby zerwali owoc z drzewa zakazanego, co doprowadziło do ich wygnania. Kusił również Syna Bożego” (Dz 3) „...zazwyczaj kusił człowieka... spierał się z Bogiem o Hioba”

⁴¹ J. Świst, dz.cyt., s. 88.

⁴² D. Żyła, dz.cyt., s. 78.

⁴³ G. Deruś, dz.cyt., s. 82.

⁴⁴ J. Świst, dz.cyt., s. 90.

⁴⁵ G. Deruś, dz.cyt., s. 82.

⁴⁶ Tamże, s. 83.

⁴⁷ J. Świst, dz.cyt., s. 70–91.

(Dz 9, Ch 101)⁴⁸, „...kusił Kaina, aby zabił Abła” (Dz 90), „nakłania do czynienia zła i popełniania grzechów” (Ch 131), „szatan nakłania do tego, by nie wierzyć w Boga” (Dz 18), „...opętał Judasza, aby wydał Jezusa” (Dz 80, Ch 127)⁴⁹;

- buntował przeciw Bogu (5–23%) – „szatan burzy budowaną od wielu lat religię o Bogu” (Dz 32), „...zniechęca ludzi do wiary w Boga” (Dz 42)⁵⁰.

Podobne działanie szatana zostało ukazane w odniesieniu do dzisiejszych czasów. Badani ponownie pisali, że szatan:

- kusi, nakłania człowieka do złego (58–71%) – „Na świecie jest coraz więcej zła. Na pewno przyczynia się do tego szatan” (Dz 92), „szatan namawia nas do złego i sprawia, że źle się dzieje” (Dz 120)⁵¹;
- „szatan namawia do odwrócenia się od Boga (8–23%), ...do odrzucenia Bożych przykazań” (Dz 22), „...do złych czynów” (Ch 49, Dz 80), „...do odwrócenia się od Kościoła” (Dz 20), „do odwrócenia się od Chrystusa” (Ch 121)⁵²;
- opętanie (3%) – „powoduje opętanie” (Dz 18, Ch 138)⁵³;
- „zagłusza głos sumienia” (Dz 14)⁵⁴.

Kościół, świadom roli szatana, ostrzega przed nim swoich wyznawców. Zapytano więc katechizowanych, dlaczego Kościół to czyni. Badani podali kilka swoich argumentów w tej kwestii:

- słuchając szatana, można zejść na złą drogę (35–59%) – „Kościół ostrzega przed diabłem, ponieważ słuchając szatana, można zejść na złą drogę” (Dz 8), „...ponieważ prowadzi on na złą drogę, do grzechu” (Dz 21)⁵⁵;
- szatan to zły duch, który walczy z dobrem (19–30%) – „Kościół ostrzega nas przed szatanem, bo szatan jest zły. To tak, jakby matka ostrzegała nas przed złem” (Dz 121), „szatan to zły demon, opęta ludzi i trudno się potem od niego uwolnić” (Dz 91)⁵⁶;
- szatan odciąga ludzi od Boga (10–17%) – „bo on jest zły, chce odciągnąć nas jak najdalej od Pana Boga” (Dz 46), „...pragnie on odwieść człowieka od więzi z Bogiem” (Dz 70)⁵⁷;
- szatan chce potępienia wiecznego człowieka (5–6%) – „szatan może doprowadzić do zagubienia duszy” (Ch 154), „kusi do złego i chce, żeby lu-

⁴⁸ I. Jończyk, dz.cyt., s. 83; J. Świst, dz.cyt., s. 71.

⁴⁹ G. Deruś, dz.cyt., s. 72.

⁵⁰ I. Jończyk, dz.cyt., s. 83–84.

⁵¹ Tamże, s. 85.

⁵² G. Deruś, dz.cyt., s. 74.

⁵³ I. Jończyk, dz.cyt., s. 85.

⁵⁴ J. Świst, dz.cyt., s. 75.

⁵⁵ Tamże, s. 81.

⁵⁶ I. Jończyk, dz.cyt., s. 93.

⁵⁷ J. Świst, dz.cyt., s. 83.

dzie nie poszli do nieba ale do piekła” (Ch 168), „szatan prowadzi do nikąd” (Ch 161)⁵⁸;

- Kościół pragnie bezpieczeństwa i zbawienia człowieka (2–17%) – „Kościół ostrzega przed szatanem, dlatego że kto będzie wierzył w szatana pójdzie do piekła” (Ch 141), „Kościół chce, aby wszyscy ludzie dostali się do nieba, a szatan nam w tym nie pomaga” (Ch 173)⁵⁹.

Jednak katechizowani, zwłaszcza młodzież, słyszeli coś na temat kultu szatana. Dlatego zapytano ich: kto i dlaczego czci szatana?

Za dominującą grupę uprawiającą kult szatana uznano:

- satanistów (35–90%) i tutaj padło szereg uzasadnień: „szatana czczą sataniści, którzy wtargnęli na złą drogę życia” (Dz 25), „czczą go sataniści, źli ludzie, którzy czynią zło, zabijają ludzi” (Dz 42), „sataniści wierzą, że jest ich Bogiem” (Ch 92), „sataniści, ponieważ już są pod wpływem diabła. Dla nich on jest panem” (Dz 1), „sataniści czczą szatana, gdyż opętał ich myśli i dusze i stał się dla nich najwyższą wartością” (Dz 32), „sataniści czczą szatana, bo są ludźmi, którzy odwrócili się od Boga” (Ch 120), „...bo są zaślepieni i nie wiedzą, co jest dobre” (Dz 9), „...uważają, że szatan pomoże im rozwikłać życiowe problemy” (Ch 99), „...szukają w nim oparcia, widzą w nim autorytet” (Dz 77)⁶⁰;
- niektóre sekty (4–20%) – „powstaje coraz więcej sekt. Jedną z nich są sataniści. Czczą bezgranicznie szatana. Odprawiają tzw. czarne msze” (Dz 86)⁶¹;
- ludzi, którzy nie wierzą w Boga (9–15%) – „szatana czczą ludzie, którzy nie wierzą w Boga” (Dz 18, Ch 109), „...nie wierzą w Kościół” (Dz 22)⁶²;
- opętanych (3–4%) – „o słabej psychice, są już w jego mocy, są przez niego zniewoleni” (Dz 38)⁶³.

Badani są więc dość świadomi istnienia dewiacji religijnej, jaką jest kult szatana. Zapytano ich w końcu o możliwości obrony przed wpływami złych duchów.

We wszystkich badaniach pojawiło się kilka powtarzających się kategorii odpowiedzi, które zostaną teraz przybliżone i zilustrowane autentycznymi wypowiedziami. Za ważny sposób obrony przed szatanem uznano:

- modlitwę (20–24%) – „trzeba się modlić do Boga o ochronę przed szatanem” (Dz 94), „...modlić się do swego anioła, by bronił nas przed złymi duchami” (Ch 41), „modlić się o to, byśmy nie ulegali pokusom szatana” (Dz 92)⁶⁴;
- unikanie grzechu, spowiadać się (17–23%) – „nie narażać się, unikać grzechu” (Dz 2, Ch 123), „trzeba się spowiadać i żyć w łasce uświęcającej” (Dz 79)⁶⁵;

⁵⁸ I. Jończyk, dz.cyt., s. 94.

⁵⁹ Tamże, s. 93.

⁶⁰ J. Świst, dz.cyt., s. 84–87.

⁶¹ I. Jończyk, dz.cyt., s. 94.

⁶² G. Deruś, dz.cyt., s. 81.

⁶³ J. Świst, dz.cyt., s. 86.

⁶⁴ G. Deruś, dz.cyt., s. 84.

- nosić medalik (17%), – „...bo on broni przed szatanem” (Dz 2)⁶⁶, na to zwróciły uwagę tylko dziewczęta z najmłodszych klas gimnazjalnych;
- przyjmować Komunię świętą, sakramenty święte (9–14%) – „Najświętszy Sakrament pomaga” (Dz 33), „należy pogłębiać wiarę i uczestniczyć we Mszy świętej” (Ch 95), „chodzić do kościoła i na lekcje religii” (dz 17), „często chodzić do kościoła i przystępować do Komunii” (Dz 44j)⁶⁷;
- ufać Bogu i słuchać Go (3–10%) – „trzeba się wsłuchiwać w słowo Boże i czynić tka, jak On nakazuje” (Dz 7);
- słuchać głosu sumienia (3–7%) – „trzeba postępować zgodnie z sumieniem” (Dz 24) „ćwiczyć wolę, mieć silny charakter” (Dz 90)⁶⁸.

Nieliczni najmłodsi gimnazjaliści napisali niezbyt poważnie, że aby się obronić przed szatanem, „należy mieć w ręce osikowy kołek, wodę święconą i czośnek na szyi” (Ch 62)⁶⁹.

Sposoby obrony przed demonami, w ujęciu badanych, okazały się zróżnicowane, ale dość trafne. Patrząc na całość tych opinii można wysunąć pewne propozycje dotyczące angelologii i demonologii w procesie katechizacji.

PROPOZYCJE KATECHETYCZNE DOTYCZĄCE ANGELOLOGII I DEMONOLOGII

Patrząc na całość, można stwierdzić, że w opiniach badanych na temat aniołów i szatanów, najczęściej pojawiały się odpowiedzi ukazujące anioła i demona jako osoby antagonistyczne względem siebie. Dobre duchy zwiastują cenne nowiny, pomagają, chronią a złe kuszą, odciągają od Boga i działają destruktywnie. Zaproponowano więc badanym, aby sami wysunęli swoje propozycje dotyczące katechetycznego nauczania o aniołach i demonach. Całość opinii udało się uszeregować w kilka kategorii.

Otóż katechizowani proponują katechetom, aby:

- ukazywali cechy aniołów i demonów (30–54%) – „katecheci powinni mówić o aniołach, że są dobrzy, a o szatanie, że jest zły (Dz 10), „...aniołowie są dobrzy i prowadzą ludzi do nieba, a szatan jest zły i prowadzi do piekła” (Ch 127)⁷⁰;
- mówić prawdę: kim jest anioł, a kim szatan (12–28%) – „aniołowie – dobro, nadzieja, Bóg, naśladowanie, posłannictwo, życie wieczne, niebo. Demony – zło, grzech, piekło, brak nadziei” (Dz 110)⁷¹;

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ J. Świst, dz.cyt., s. 92.

⁶⁸ Tamże, s. 93.

⁶⁹ I. Jończyk, dz.cyt., s. 100.

⁷⁰ G. Deruś, dz.cyt., s. 86.

⁷¹ I. Jończyk, dz.cyt., s. 105.

- informować o sektach (16%) – „powinni więcej mówić o sektach” (Dz 12), „jak bronić się przed wstąpieniem do sekty” (Ch 44), ... jak bronić się przed satanistami” (Dz 97)⁷²;
- uczyć obrony przed szatanem (6–7%) – „powinni uczyć, jak można się bronić przed zakusami szatana” (Ch 102)⁷³;
- zachęcać do wiary w anioły (6%) – „bo w anioły trzeba wierzyć, a w szatana nie, bo kusi do złego, a anioł nie” (Dz 8), „opowiadać o ich objawieniach” (Ch 85)⁷⁴;
- wzywać do modlitwy za wstawiennictwem aniołów (2%) – „bo wstawiają się za nami u Pana Boga w niebie” (Ch 72), „zachęcać byśmy się modlili do aniołów, słuchali ich, a nie demonów” (Dz 33)⁷⁵.

W wielu szczegółowych odpowiedziach, tutaj pominiętych, można zauważyć, że katechizowani proponują ukazywać wyraziście pozytywne cechy aniołów, a negatywne demonów. Bardziej ukazywać dobro, jakie pełni anioł i wskazywać na konsekwencje wpływu szatana. Bardzo też pragną, aby uczono ich umiejętności obrony przed złym duchem.

Na podstawie całości badań, tutaj uwzględnionych fragmentarycznie, można powiedzieć, że katechizowani zasadniczo mają pewne wiadomości o dobrych i złych duchach, znają ich istotę, funkcje oraz role uwidocznione chociażby w Biblii i są świadomi relacji, jakie zachodzą pomiędzy nimi a tymi duchami. Katechizowani podkreślali, że znają tradycje dotyczące aniołów, motywy oddawania im czci i możliwości współpracy z tymi dobrymi duchami.

Równocześnie aktualna rola szatana widziana jest w jego nakłanianiu do zła i odwracaniu ludzi od Boga, dlatego Kościół ostrzega przed nim, ponieważ pragnie zbawienia człowieka. Jednak pomimo przestróg ze strony Kościoła, występuje „kult” szatana, który według opinii badanych jest udziałem satanistów i ludzi, którzy odwrócili się od Boga. Katechizowani proponują modlitwę, unikanie grzechu, noszenie medalika, korzystanie z sakramentów świętych, jako sposoby obrony przed demonami. Na katechezie pragną nadal prawdziwej, pogłębionej angelo-logii i demonologii, uczenia obrony przed złymi a zachęcania do czci i modlitwy w odniesieniu do dobrych duchów.

⁷² G. Deruś, dz.cyt., s. 86.

⁷³ J. Świst, dz.cyt., s. 97.

⁷⁴ I. Jończyk, dz.cyt., s. 106.

⁷⁵ Tamże.

THE HUMAN RELATION TOWARDS ANGELS AND DEMONS
ACCORDING TO STUDENTS OF RELIGION CLASSES

Summary

The article presents some collected thoughts about angelology and demonology, acknowledging the truth about these spirits as revealed and present in the whole history of the Church. The human relation towards angels and demons was presented on the basis of comments of 858 secondary school students. Attention was paid to the role of angels in Sacred Scripture and at present in the life of the students, ways of representing angels in art, motives for paying honour and actual relation with the angels.

The human relation towards demons concerned their role in Sacred Scripture and at present, the reasons for the Church's warning against demons, the cult of demons and defence against them. The students proposed that religion teachers teach them the whole truth about these spirits, defence against the evil ones, and urge them to faith and prayer through the intercession of the angels.

Notka o Autorze: ks. prof. dr hab. **STANISŁAW KULPACZYŃSKI SDB** – wykładowca na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kierownik Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej w Instytucie Pastoralno-Katechetycznym.

Słowa kluczowe: anioł, demon, angelologia, demonologia, chrześcijaństwo, Kościół katolicki.